

mgr inż. arch. Klara Kantorowicz

Rozwiązania przestrzenne zespołów kolegiów jezuickich na terenie prowincji polskiej i litewskiej

Streszczenie

Działalność Towarzystwa Jezusowego na polu edukacji miała olbrzymi wpływ nie tylko na upowszechnienie niemal na całym świecie przyjętego modelu kształcenia, ale także odegrała istotną rolę w kształtowaniu kultury, a w tym także krajobrazu architektonicznego. Powstające na terenie różnych prowincji zespoły architektoniczne, które zapewnić miały przede wszystkim przestrzeń dla duszpasterstwa i nauczania, były jednocześnie nośnikiem idei kontrreformacji oddziałując na przestrzeń barokowych miast.

Niniejsza praca poświęcona jest kształtowaniu architektury kolegiów jezuickich na terenie Rzeczypospolitej od sprowadzenia jezuitów w 1564 roku przez biskupa Stanisława Hozjusza do kasaty zakonu w 1773 roku. Mimo iż bogata działalność edukacyjna i architektoniczna Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej stała się tematem licznych badań uwagę poświęcono przede wszystkim zagadnieniu architektury jezuickich kościołów, a także kwestii kształtowania urbanistycznego zespołów kolegiów. Nie powstało jednak opracowanie poświęcone zagadnieniu zasad architektonicznego kształtowania zespołów służących przede wszystkim celom edukacyjnym, które wynikało z przyjętego w zakonie (o silnie hierarchicznej strukturze funkcjonowania) sposobu nauczania i organizacji życia. Praca ma na celu prześledzenie jakie procesy i założenia towarzyszyły projektowaniu złożonych, wielofunkcyjnych zespołów, jakimi były kolegia oraz w jakim stopniu wynikały one z przestrzegania ścisłych reguł zakonnych.

Na wstępie przeprowadzona została analiza przyjętych przez Kongregację Generalną i wprowadzanych przez Generała zakonu regulacji odnoszących się zarówno do kwestii architektonicznych jak i do sposobu nauczania oraz organizacji życia zakonnego w kolegiach. Istotnym elementem rozważań była także kwestia przyjętego programu nauczania, który wzorowany na modelu Uniwersytetu paryskiego i renesansowej szkoły humanistycznej determinował potrzeby przestrzenne szkół jezuickich.

Powszechną we wszelkich podejmowanych przez zakon działaniach była zasada tzw. akomodacji *pro regionum, temporum, personarum varietate*, czyli dostosowania się do czasów, miejsca oraz osób, czyli społecznych oczekiwań i przyzwyczajęń. Dlatego zespoły

architektoniczne powstające w różnych uwarunkowaniach, mimo iż pełniły takie same funkcje kształtowane były w odmienny sposób. Dlatego, jako tło rozważań o sposobach dostosowywania i czynników wpływających na przyjęte rozwiązania, pokrótce opisane zostały charakterystyczne cechy architektury kolegiów na terenie wybranych prowincji europejskich

Główna część pracy poświęcona została przebadaniu ukształtowania zespołów kolegiów w różnych skalach. Dokonano przeglądu rozwiązań w skali miasta, relacji przestrzennych i funkcjonalnych w ramach zespołu kolegium, układów funkcjonalnych poszczególnych obiektów, wystroju elewacji oraz kształtowania wnętrz. Ważnym aspektem w powyższych analizach były układy funkcjonalne zarówno zespołów jak i budynków je tworzących. Przeanalizowano zmieniające się na przestrzeni lat sposoby komponowania zespołów budowlanych kolegiów wyróżniając kilka dominujących wzorów przestrzennych, które pojawiły się w rozwiązaniach na terenach prowincji polskiej i litewskiej.

Porównanie architektury kolegiów w Rzeczypospolitej z wzorami kolegiów powstających na terenie innych prowincji europejskich pozwoliło na wyodrębnienie cech wspólnych, które widoczne są w kształtowaniu jezuickich zespołów architektonicznych służących funkcji edukacyjnej, określanych przez samych jezuitów jako *modus noster*. Jednocześnie określone zostały charakterystyczne cechy architektury kolegiów na terenie prowincji i litewskiej polskiej (*modus noster polonicus*), a także czynniki, które zdecydowały o takich rozwiązaniach. Zestawienie zdefiniowanych jako wspólne dla całej grupy elementów układów przestrzennych i innych rozwiązań architektonicznych kolegiów z przepisami odnoszącymi się do organizacji nauczania i życia zakonnego pozwoliło z kolei na określenie jakie aspekty ustawodawstwa i praktyki szkolnej zdecydowały o jednolitości stosowanych rozwiązań. Pracę kończy podsumowanie, w którym uwypuklone zostały dwa przeciwstawne czynniki mające odbicie w kształtowaniu zespołów architektonicznych kolegiów jezuickich, a mianowicie wspomniane już przyjęta jednolitość ustawodawstwa i organizacji życia zakonnego oraz postępowanie w duchu akomodacji – dostosowania się do warunków danego miejsca w celu efektywniejszego działania.

Uzupełnieniem pracy jest katalog rysunków, w którym zaprezentowane zostały projekty, pomiary oraz widoki 53 kolegiów powstałych na terenie prowincji polskiej i litewskiej, które były podstawą dla analiz dotyczących opisywanych rozwiązań architektonicznych.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Jezusowe, kolegia jezuickie, architektura baroku w Rzeczypospolitej, akomodacja, *Ratio Studiorum*